

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czime alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DÍJA: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a kívül* egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr., $\frac{1}{6}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árszámítás adatik. Félyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

Üdvözet az egyházi Értekezletnek!

Egy kiváló fontosságú egyháztársadalmi mozgalom fog testet ölteni f. október hó 31-én a tiszántúli ref. egyházkerület kebelében az egyházkerületi egyházi Értekezlet megalakulása folytán.

Ezen eseménynek annál nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk, mert oly ténnyel irányoztatik általa egyházi közéletünk vezérő és fentartó összes tényezőinek figyelme, olyan mező tárul fel ama tényezők építő, erősítő és művelő tevékenysége előtt, a mely eddig csaknem teljesen elhanyagolt, felhasználatlan állapotban vala. Ez a tér, ez a munkálatlan mező — a *társadalom* széles, sok ágazatú, temérdek kincset és kimeríthetetlen erőforrásokat tartalmazó munka-mezeje.

Valóban, elismerés illeti meg azon buzgó férfiakat, a kik az egyházi értekezletek eszméjét felkarolva, s az itt-ott mutatkozó közönnyel is megküzdve, a kezdeményező lépéseket megtették s az ügyet már odáig vitték előre, hogy az erdélyi részekben egy erős szervezetű egyházkerületi lelkeszi Értekezlet épen a napokban fényes sikerrel ünnepelte megszületését; legközelebb pedig reformált egyházunk legnagyobb kerületének, a tiszántúli kerületnek református közönsége fog ily üdvös társadalmi kötelet létesíteni.

Örömmel üdvözljük a kezdeményező férfiakat, üdvözljük az október 31-ére összejövendő egyházkerületi Értekezlet alakuló közgyűlését! Igen, mert e mozgalomban az új idők és új követelmények bölcs megértését, az egyházi hivatás lelkiismeretes betöltésére való komoly törekedést, a fegyvereknek a harcztér változott viszonyaihoz való alkalmazását jól esik szemlél-nünk; minthogy mi is ezektől reméljük egyhá-

zunk és egyházi intézményeink fenmaradását és életerős tovafejlődését.

Be kell látnunk mindinkább, hogy a hivatalos egyház a maga hatósági organumaival, bármily széles alapokra legyenek is fektetve azok, nem képes elegendő hatást gyakorolni az egyház összes konstituens elemeire a végből, hogy azokat az anyagi érdekek csábító erejével s a divatos vallási közönnyel szemben az egyház vallás-erkölcsi eszmeközösségében tántoríthatatlanul megőrizze, az egyház testéhez elváhatatlanul hozzácsatolja s ennél fogva az egyház külső integritását akkor is sértetlenül megőrizze, a mikor a lelkiismereti szabadság elvének érvényesülése az egyházak védelmére kigondolt mindenféle mesterséges állami, külsőleg összetartó korlátot ledönt az egyházak körül és egyedül az élő hit és az igazság belső erejére utasítja azokat.

Az egyház a viszonyok küszöbön álló átalakulása folytán visszavonulásra kényszerítettik minden olyan térről, a melyet egykor az államélet fejletlensége miatt szükségből és hatalmi állása s terjeszkedése folytán maga részére foglalt el idegen hivatások területeiből és kizárólag legsajátabb belső életének gondozására és fejlesztésére leend a jövőben elhivatva.

E változott helyzetnek két irányban fog nyilatkozni messzekiható eredménye. Egyrészt abban, hogy az egyház megfosztatik jövőre több olyan eszköztől, a melyek eddig külső tekintélyének támogatására, fentartására szolgálhattak s ennek folytán sulyából, jelentőségéből a közfelfogás előtt egyelőre talán veszíthet is. De másrészt nyilatkozni fog a változott helyzet hatása abban, hogy az egyház az illetéktelen hatalomkiterjesztésből származó összeütközések és kedvezőtlen közitélet hátrányos következményeitől jövőre megszabadíttatik; idegen érdekek

szolgálata helyett egész erejével és tevékenységével visszatartik önmagának; alkalmat nyer arra, hogy a vallásos igazságok, a hitbeli meggyőződés erejével áthassa az egyháztalagok lelki világát s ekként szolgálhasson kiválólag annak a szent ügynek, a melynek gondozása az ő kezébe van letéve, s a mely ügynek épen idegen, világi érdekek előtérbe állítása miatt, gyakran oly mostoha gondviselője vala. Mert hiszen bármennyire paradoxsz állításnak látszik is, igaz az, hogy a mennyire sajátos intézménye, letéteményese és hivatásszerű terjesztője az egyház a vallásosságnak, épen olyan sokat árthat annak, ha eredeti rendeltetésétől eltérve, idegen érdekek eszközévé süllyed, a lelkek felett erőszakoskodni törekszik vagy önző osztályérdekek és hatalmi vágyak kielégítésére használtatik fel.

A jelzett kettős hatás szempontjából szokták mérlegelni ama várható eredményeket is, a melyeket az egyházpolitikai reformoknak már előzőleg tulajdonítanak. Némelyek, mondhatjuk talán, hogy a kishitűek s az elfogultak, a kiknek lelkét a szabadság szelleme nem képes megtisztítani az előítéletektől, a kiknek lelkében a merev dogmatizmus eldönthetetlen harcot folytat a lelkiismeret szabadságának isteni elvével, a kik elszakadva a protestánsizmus eredeti és fentartó elveitől, hitbeli dolgoknál ma is a kényszereszközeiben, a külső korlátok fentartásában keresik az egyház üdvösségét, — az ilyenek a reformoknak csak általunk is kiemelt, minden nagyobb szerű reform-alkotásnál érezhető hátrányos oldalait látják s épen azért ezektől visszariadnak.

Mások és úgy hisszük, lelkeszi karunknak s a világi elemnek is túlnyomó nagy többsége (a kik közé mi is tartozunk) érzik, látják ugyan az átmeneti állapot nehézségeit, s jól tudják, hogy ref. egyházunk sem kerülheti el a megpróbáltatás nagy erőfeszítést igénylő komoly napjait, a míg új helyzetében magát kellőleg felfegyverezni képes leend; de tudják egyszersmind azt is, hogy sokkal több életerő rejlik egyházunkban, semhogy minden nehézség felett diadalmaskodni ne tudna; és hogy az eddig sokképen lekötött erkölcsi erők a szabadság éltető fuvallata által fölszabadítván, sokkal szilárdabb fundamentumot készítenek egyházunk épületének, mint a minővel annak mostani épülete rendelkezik, a melynek itt-ott roskadozni készülő falait sok helyen csak külső támaszlopok tartogatják össze, belől pedig erőtlenség, apathia, szétmállás és tehetetlenség jelei mutatkoznak. Jól tudjuk azt, hogy a belső erők kifejtésére épen a jövőben nyílik meg az igazi alkalom egyházunkra nézve; jól tudjuk

azt is, hogy egyházunkat eddig sem a külső erők és eszközök, hanem az igazság belső ereje tartotta fenn s épen azért, ha más, ha a külsőségekből táplálkozó kath. egyháznak van is, de a mi egyházunknak nem lehet oka félni erejének, sulyának gyengülésétől, nem lehet oka kételkedni a versenyküzdelem kedvező kimenetelében. Épen azért mi hittel és bizodalommal nézünk az egyházpolitikai reformok elébe, sőt örömmel üdvözljük azokat már csak azért is, mert semmiképen sem lehetnek azok az eszmék a protestánsizmusra nézve hátrányosak, a melyeknek épen keletkezését is köszönheti s a melyeket arra a tisztességre méltóknak talált, hogy több százados küzdelmeiben jelszavak gyanánt fenn hirdesse s legnemesebb törekvései elébe megvalósítandó czélok gyanánt jelölje vala ki.

Arra nézve azonban, hogy a bekövetkezendő változások egyházunkat fennállásában meg ne ingassák, ellenkezőleg, hogy az új helyzetben egyházunk az általunk is remélt és óhajtott erősödést és felvirágzást elérhesse, egy mindenek felett álló és elengedhetetlen feltétel szükségességét kell hangsúlyoznunk, a mi abban áll, *hogy ébredjen fel egyházunk apraja-nagyja a tétlenség kényelmes szerdergéséből s lásson buzgó és komoly munkához úgy az egyház legsajátabb, mint az iskola hozzátartozó területén*, felkészülve az igazság, vallásos érzület, buzgóság tudomány és emberszeretet munka eszközeivel, levetkőzve magáról a türelmetlenség, elfogultság, vakhit és gyűlölködés visszataszító tulajdonságait, hogy e belső munkálkodás építse fel az egyház minden egyes tagjában a protestáns öntudatot, tartsa ébren az egyházhoz való törhetlen ragaszkodást és áldozatkészséget s aranyozza be mindezeket a magyar állami öntudatnak, a munkás és önzetlen hazafiságnak összefoglaló és kiegészítő melegével.

A megalakulandó egyházkerületi Értekezletben épen ezt a kívánatos felébredést, egyházi társadalmunknak egy nagy várakozásra jogosító általános megmozdulását látjuk, s ezért van okunk emez öröndetes jelenséget ismét és ismét örömmel üdvözölni.

Természetes dolog, hogy e mozgalom csak akkor fogja a kívánt nagy és üdvös eredményeket létrehozni, ha annak árja magával ragadja lelkeszeinknek összeségét s az egész református értelmiséget. Sok függ e tekintetben az első szervezkedés módozataitól s a vezetők tapintata és kitaró buzgóságától is. Az előttünk már ismeretes (Lapunk előző számában közlött) alapszabálytervezet sarkelveit helyeseknek találjuk. Előnyt adunk ezeknek az erdélyi Papi Értekezlet

szervezetével szemben annyiban, hogy az önkényesség és szabad egyesülés elvét sokkal szerencsésebbnek, a társadalmi akció alapja és formája gyanánt megfelelőbbnek s egyházi intézményeink természetével is összeférhetőbbnek tekintjük, mint Erdélyben a lelkészekkel szemben alkalmazott belépési kényszert, a mi az Értekezletet ott *hivatalos* testületté alakította. Azt sem helyeselhetjük erdélyi testvéreinknél, hogy értekezletüket zárt testület gyanánt alkották meg, a melynek a lelkészekon kívül csak a tanárok lehetnek tagjai, más világi egyének csak úgy, ha abba felvétetnek. Tehát a világi elem részvétele korlátozva van, a mi az intézmény hatásának kiterjesztésében aligha akadályul szolgálni nem fog, s a mellett némi hierarchikus íze is van, a mi különben, mellesleg megjegyezve, ott nem elszigetelt jelenség.

Másrészt azonban tagadhatlan előnye az erdélyi szervezetnek a részletesebb kidolgozás, főleg a czélok és eszközök határozottabb megjelölése, az egyházkerületi és egyházmegyei értekezletek viszonyának közelebbi meghatározása s általában az a szilárdabb és szorosabb szervezeti kötelék, a mely az Értekezletnek fent kiemelt hivatalos jellegéből foly.

Egyébiránt a fő dolog az, hogy az Értekezletbe való belépés lehetőleg megkönnyíttessék; de főleg különös figyelem fordíttassék arra, hogy az Értekezlet közgyűlésein lelkészeink a legtávolabbi pontokról is megjelenhessenek, hogy ekként az Értekezlet jótékony hatásának, felvilágosító, tájékoztató, buzdító és lelkesítő befolyásának közvetlen részesei és a maguk körében annak tovább terjesztői lehessenek; mert hiszen épen a legtávolabbi és leggyengébb pontoknak van legnagyobb szükségök a támogatásra.

Hiszszük és reméljük, hogy a tiszántúli református egyházkerület egyházi Értekezletének megalakítása új élet és tevékenység korszakát nyitja meg egyházunk üdvére és felvirágzására, s épen azért alig lehetne méltóbb ténnyel ünnepelni meg a reformáció évforduló napját, mint ezen intézmény megalkotása által.

Legyen üdvözölve általunk még egyszer a tiszántúli református egyházkerület egyházi Értekezletének október 31-ikén tartandó közgyűlése!

Bacsoni Lajos.

A reformáció emléknapján.

Emlékünnepnek kellene lennie október hó harminczegyedikének, de csak *emléknap*. Nálunk Magyarországon legalább csak az. Minek írjak hát cikkem címéül történeti valótlaniságot? Minek iktassam itt, a pusztá papiron e napot

az emlékünnepek sorába? Még az emléknapok között sem az első helyen áll. Egy-egy névnap, vagy épen a halottak napja egyetemesebb elterjedtségnek örvend és jóval ünnepélyesebb formában tartják meg azt e szép hazában lakó protestánsok legtöbbszei, mint azt az árva október 31-ikét, a mikor csak egynéhány tanintézet falai között száll fel Istenhez az ének, az imádság, az áldó fohász.

Egyházunk nem deklarálta ünneppé; egyedül azt köti a lelkészek szívére, hogy emlékezzenek meg róla október utolsó vasárnapján. Azok meg is emlékeznek, ha véletlenül el nem feledik annak a vasárnapnak amphibialis voltát. A hol aztán elfeledik, ott legfőlebb a naptárból tudja meg a magyar protestáns ember, hogy az a nap győzelem napja, a mi édes hitünk győzedelméé.

A kik egyházi lapokat olvasnak (hányan vannak pedig ezek a lelkészekon kívül?), azok évről-évre elgyönyörködnek egy-egy lelkes cikkben, mely a nagy nap örömeire jelen meg s különböző alakban, de mindannyiszor ismétli annak viláगतalakító és világhódító vívmányait. Ugyannyira, hogy az október 31-ikét nálunk igazán csak a lapok ünnepeinek mondhatjuk. De épen ezért reménykedem én annak oly általános elterjedtségében, melyre utóbb az egyház is reá adja a maga szankcióját. Reménykedésemnek alapja az a tapasztalat, hogy manapság a sajtó hatalom, mely befolyásolja és irányítja az egyházi és világi társadalmat egyaránt.

De hát kell-e nekünk ez az ünnep? Szükségünk van-e reá? Ismétlem sok bölcs feleletét: igen! Hálás kegyelemből a dicső ősök, a reformáció bajnokai iránt, folytonos ébrentartására prot. öntudatunknak s figyelmeztetésül ebből folyó kötelességeinkre. Mert — fájdalom — főleg ez utóbbit nem érezzük megkivántató mértékben. Azt mondják sokan, hogy például a református ember közönyös lesz vallása iránt, elszintelenedik, beleömlik a nagy emberocéánba s teljesen elvész ott, mint felekezeti individuum. Oh nem ez a mi Achilles-sarkunk! Nem láttam még én olyan református embert, a ki szégyenelte volna református voltát; sőt mindenkor büszkén hivatkozik reá. Az öntudat hát megvolna, de nincs meg az abból folyó *kötelességérzet*, nincs meg bennünk az evangéliom munkás ereje, mely kicsinyekben és nagyokban, főként tagokban egyaránt megdicsőíti magát. — Nem tudjuk, vagy nem akarjuk megérteni, mit vár meg tőlünk az a vallás, az a hit, az az egyház, a melynek tagjaiul valljuk magunkat.

A lelkészek, a tanárok, a kiknek erjesztő kovásznak kellene lenni — tisztelet a kivételek-

nek — azok sem mindenben és mindenkor emelkednek protestáns kötelességérzetük és hivatásuk magaslatára. Némelyek tudós tantételekbe merülnek el s egykedvűen visszavonulnak minden egyháztársadalmi tevékenységtől. Mások azt akarják elhíttetni magokkal és embertársaikkal, hogy ők bensőleg jó protestánsok, de azt tettekben nyilvánítani vonakodnak. A páli keresztyénség felfogásához ragaszkodnak, de Pál apostol küzdelemteljes életét nem veszik tekintetbe. Hallják a szózatot, de nem követik. A lelkész a szószéken, a tanár a katedrán vél csak eleget tenni kötelességének. Nem látják, hogy az Urnak kicsinyei, árvái, özvegyei, szegényei, nyomorultjai is vannak, a kiknek ügyét első sorban reájok bízta a Gondviselés.

Az a baj tehát, hogy elenyésző *csekély egyháztársadalmi munkásságunk*. Ugy tetszik azonban, mintha a hajnal már itt volna. A nap előreveti piros fényét. Ébredünk. Az *evangéliomi* tevékenység nemcsak jelszó, hanem pezsgést, elevenséget, valódi hitéletet teremtő munkáserő. De még nem ért el mindenhová. A hová elért, ott a lelkek cselekvésre buzdulnak s érzik, hogyha a reformált egyházat, melyet az ősök hajdan megalapítottak, fentartani és fejleszteni akarják, nem pusztán az iskola falai közé kell vonulni és a templomokba elhúzódni, hanem beékelni kell magukat a nyüzsgő-mozgó társadalomba és úgy szolgálni a Krisztus igaz ügyét. A hol, mint p. o. köztudomásilag a fővárosban egymásután alakulnak nemcsak a keresztyén jótékonytársaságok, hanem az iskolától, a templomtól elszakadt társadalmat is nevelő *református egyesületek*; a hol *diakonissákat* nevelnek, serényen dolgoznak, munkálkodnak: ott mindenütt az október 31-iki szellem ereje fuval! Ez a szellem adja az impulsust az *ifjúsági istenitiszteletek* tartására, minők már — szívünk igaz öröme — több tanintézetünk kebelében fogamatba vétettek. Megkezdték üdvös működésüket, vagy alakulófélben vannak a különféle egyh. kerületi, egyh. megyei és szakköri értekezletek is.

Ezeket látva, reméljük a legjobbat. Eppur si muove.

Ez a cikk ugyan nem ünnepi dicsőítő himnusz. Nem is volt célom azt írni. Ismert dolog lett volna új phrásisban. Azt akartam megmutatni, hogy azért kell nekünk megünnepelnünk a reformáció emléknapját, hogy ez által is a református élő, igaz, munkás hitet ébresztgessük, ápolgassuk mindenfelé, a mi reánk nézve létkérdés volt, van s lesz jövőben is annyival inkább, mert a legitimálandó felekezetenküliség veszélye is fenyeget. Legyünk éberren s munkálkodjunk, míg nappal vagyunk!

Sz—f.

TANÜGY.

Tanító és szabadelvűség.

„Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletesek.”

Ez a jézusi intés az emberi tökéletesbűlés ideális végeztelje. Mintha mondaná: Ember, a ki Isten képe és hasonlatossága vagy, igyekezzél méltóságodnak józan tudására emelkedni! Bátran kimondhatjuk, hogy ez a magas eszmény szabja meg a neveléstanítás *milyenségét* is: mert a midőn arra eszméltet, hogy az ember törekedjék megővni tudni önmagát minden olyas cselekedettől, a mivel a saját lelkében élő eszményt megsérthetné, akkor egyszersmind az általános tanításnak is irányt jelöl: a *keresztyén vallásban és erkölcsiségben*.

Isten képére és hasonlatosságára nevelni az embert: ebben rejlik a tanítói hivatás nagy fontossága. És kétségtelen, hogy nem épen a tanítás mechanizmusa sarkalta a világ legragyogóbb szellemeit: Luthert, Kálvint, Comeniust, Miltont, meg a többieket a paedagogiának, mint tudománynak megteremtésében, hanem hogy az embernevelés ilyen nagy jelentőségét felismerték és belátták, hogy minden politikai és társadalmi problema megoldása ebben gyökerezik.

Az embernevelés a népiskolában veszi kezdetét és túlnyomó részben ott is végződik be. Ez a körülmény kiváló fontosságot biztosít a népiskolának. A népművelődésnek ez az egyedüli intézménye azonban, valljuk meg, koránt sem részesül abban a figyelemben, a melyet az iméntiekből folyólag mindenesetre megérdemelne. Ennek a sajnálatra méltó ténynek legfőbb oka, hogy tanítóképzésünk igen gyenge lábbon áll. Pedig ha a népiskolát képessé akarjuk tenni arra nézve, hogy megközelítse azt a célt, a mely az embernevelés munkájából az ő szakmájába esik, akkor minden illetékes tényezőnek arra kell törekedni, hogy a néptanító minél tisztább látókörrrel induljon nagy jelentőségű missziójára; mert minél nagyobb lesz az ő tudása, minél tisztultabbak erkölcsi fogalmai: annál több világosságot terjeszthet maga körül, annál közelebb hozza növendékei lelkéhez az ideális embert és így annál sikeresebben terjesztheti az Isten országát.

Hogy milyen befolyása van a tanítóképzésnek a műveltség terjesztésére, arra nézve nagyszerű példát állít elénk épen a magyar protestáns Egyház története, a mely feljegyzí, hogy a magyar protestáns kultura akkor állott a legműveltebb népekével egy színvonalon, mikor a protestáns tanítók a paedagogiai elveket, épen mint a lelkészek a theologiai ismereteket, a külföld híres egyetemlein sajátították el s felövezve az igazság és világosság fegyvereivel, a magyar protestáns népet művelték és az Egyházat virágzóvá tették.

Napjainkban, a mikor a családi élet súlyelése, a vallás igazságainak megvetése, az érzékiség imádása s általában az uralkodó anyagias felfogás elnyomással fenyeget minden nemes iránti érzéket; a mikor a gyárak fülledt levegőjéből ki-ki vonul a vérszesen izmosodó szörny és rémes kiáltással a jog- és társadalmi rendet, egy örült utópia kedvéért nap-nap után meggyalázza; a midőn az istentelenség és erkölcstelenség mind sűrűbben itatja át az alapjában jóságos, naív népet: igen nagy szükség van arra, hogy a néptanító, a haladás helyes irányának szempontjából, ismerős legyen a sülyedés okaival, ismerje a nép gondolkozását és tájékozott legyen a betegség orvosszereinek megválasztásában és alkal-

mazásában. Szóval hova tovább szükség van arra, hogy a néptanító igazi paedagogus legyen, a ki ne csupán a tanítás gyakorlati részét lássa el, hanem a társadalmi élet felszínén uszkáló ragályos nyavajából levonhassa a paedagogiai következtetéseket és a fejlődő szellemeket a szerint irányítsa a szép és nemes felé.

Köztudomású tény és alig pótolható nagy baj, hogy a paedagogia nem tartott lépést a legújabb idők észbontó haladásával. A népnevelés megmaradt hagyományos ódságában, a házi nevelés pedig lassankint elmerül a kárhuzatos realizmusban; aztán — és ez érdekel minket érzékenyen — felburjánzanak a magyarság legtisztább, legerőteljesebb talajában is, a református egyház hívei között, azok az elősdié, a melyek egyaránt fenyegetik vallásunkat és hazafiságunkat: az elégedetlenség, az istentelenség s ezek szülőttei: a szociál-demokratizmus és egy neme a vallási nihilizmusnak — a nazarénusság.

A népiskola ezeknek ellensúlyozására — sajnos — nem lehet egyenes befolyással; mult idők mulasztásait mi nem pótolhatjuk. Hanem a jövő nemzedék helyes irányu vezetésében már tehetünk valamit. Azt, hogy egyházunk és hazánk érdekében tartsuk erkölcsi kötelességünknek oda emelkedni, hogy megértsük és tanulmányozni tudjuk a társadalmi élet létkérdéseit; mert addig, míg a tanítóképzés az öt megillető alapon a kor haladásával arányban álló méretekben kiterjeszkehetnek, addig a néptanítót csupán a folytonos önképzés, tanulás és kutatás képesítheti annak a tőkének megszerzésére, a mely kamat fejében a vallás-erkölcsiség és hazafias érzület emelkedésével, hazánk és egyházunk virágzásával fog fizetni.

Igyekezünk felismerni és terjeszteni a kor egészséges eszméit és különösen legyünk *öntudatos* hívei a *szabadelvűség* protestáns elvének!

Röviden és általános vonásokban a liberálizmusnak a protestáns egyházhoz való viszonyáról mondok el egyet-mást.

Az eszményi szabadelvűség első hirdetője és alkalmazója maga az Idvezítő. Az ő egész élete, minden cselekedete, tanítása: a legtisztább liberálizmus. Nem említek egyebet állításom igazolására, csupán a szeretet vallásának magasztos alapelveit: *Szeresd a te Uradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből. Szeresd felebarátodat, mint magadat (Lk. 10, 27.) Szeressétek ellenségeiteket is, áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak, jól tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnék, imádkozzatok azokért, a kik titeket háborgatnak, hogy legyetek a ti mennyei atyátoknak fiai, ki az ő napját fellámsztja mind a gonoszokra, mind a jókra, esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak. (Mát. 5. 44. 45.)*

Ime az igazi liberálizmus!

Im, ezekben az igékben veszszük az intelmet magától az Úrtól, hogy a testvériséget, egyenlőséget és békességet, a szabadelvűség ezen kellékeit, tartsuk fenn mindnyájan egymás között.

A keresztyén vallás tanai azonban, eleintén csak a külsőségekben hódítottak; sőt a keresztyénség első századaiban még ezeket a külsőségeket is csak akkor vették be, főként a hatalmasok, ha valamelyes anyagi hasznot remélhettek a vallás csudái folytán. Clodvig így kiált fel: „No Jézus Krisztus, ha most megsegítesz, megkereszteltetem magamat!” De semmivel sem különbek ennek a kornak a papjai sem. Hány meg hány konkrét eset van feljegyezve, hogy utonállóknak, gyilkosoknak azzal a kikötéssel szolgáltak lelkiatyai áldásukkal, ha a rabolt kincsekből jó osztalékot kapnak. A

szeretet vallásával való ilyen visszaélések később még inkább napirenden voltak, mígnem oda sülyedt a keresztyén Egyház, hogy levetkőzte ősi egyszerű tisztaságát, eldobta magától a jézusi liberálizmus örök dicső elveit, — és minden gondját a külső czifraságok, sallangok és a világi vagyon gyűjtésére fordította.

De lehet-e csudálni, ha a szeretet vallásának magasztos eszméi, a keresztyénség csecsemő korában még nem verhettek gyökeret?! Hiszen ma, a liberálizmus isteni hirdetőjének születése után tizenkilencz századdal is vannak *előkelők* — és pedig a Jézus tanainak hirdetői között is, — a kik elzárkóznak a társadalmi osztálykülönbség falai közé s a középkor mélyeséges bigottságával hintik az egyenlenség magvait és szitják a visszavonás tüzeit az emberek között, a kik pedig mindnyájan egy Atyának gyermekei!

Elég az hozzá, hogy az 1517. évi október hó 31-én, a wittenbergi vártemplom kapuján, újra meglobbant a józan vizsgálódásnak 16 századon át folyton vastagodó sötétség alá borított fáklyája, és tiszta fénye, a mig megdöböntő valóságában világította be az egyház zsarnokságát és a papok undok bűneinek egész tömegét, addig világító tűz-oszlopa lett ama kor minden irányu haladásának.

Minket azonban ez alkalommal az érdekel főképpen, hogy a reformáció mennyiben volt befolyással a szabadelvűség eszméjének megtestesítésére és alkalmazására. Ide vonatkozólag egy pár köztudomású tényre fogok hivatkozni.

A reformációról mindenki tudja, hogy az nemcsak vallási, hanem társadalmi, sőt politikai megújodást jelentett. A Jézus tanait a rája tapadt salaktól megtisztította s a vallás-erkölcs fogalmát őseredeti egyszerű tisztaságába helyezte vissza; a papság önalkotta nagy hatalmát lerombolta, de megépítette a lelkiismeret-szabadságot s ezzel az egyént szabaddá téve, utat mutatott a szabadvizsgálódásra és így irányt jelölt a közműveltség terjedésének.

Ime, itt már nyilatkozott a szabadelvű gondolkodás.

A protestánsizmus haladása a nép értelmességétől függött; jól tudták ezt a reformátorok, azért mindjárt nagy hivatásuk kezdetén munkába vették a nép oktatását. A tudás az előtt kizárólag a papi kaszt kiváltsága lévén: ez is egyik jele a protestáns egyház szabadelvűségének.

Figyelemre méltó itt az a protestáns elv is, mely nem ismer katolikus értelemben vett olyan papi osztályt, a melynek kiváltságos helyzete és jogai egyenesen a világi elem fölé helyeznék azt. Ebből az következett, hogy a protestáns hívő nemcsak az istenitisztelest minden mozzanatában részt vehet, hanem befoly az egyház külső-belső ügyeinek megvitatásába; szóval az egyház kormányzását együtt végzi a papi elem, az Anyaszent-egyházat alkotó néppel.

Ez ismét egy jele a szabadelvűségnek; valamint az a tény is, melylyel a mi Egyházunk a nők társadalmi helyzetére befolyt, midőn a papi nőtlenséget elvetette.

De talán még nagyobb jelentőségű a protestánsizmusnak a *nemzeti kulturára* való hatása. A mi szertartásaink, ha ugyan ilyenekről egyáltalán szó lehet, a külsőségek és titokzatosságok helyett, az értelemez és szívhez szóló beszédben nyilvánulnak. És ez a beszéd a nép nemzeti nyelvén, az édes anyanyelven keresi az utat a nép lelkéhez. Itt van aztán a kulcsa annak a döntő befolyásnak, a melyet a reformáció a nemzeti nyelv megtartására és fejlesztésére gyakorolt.

Igy volt ez különösen a mi édes hazánkban, a hol főként a református-protestánsok büszkén vallják magukat még ma is *magyar vallásuaknak*.

A mi dicső emlékezetű reformátoraink arra törekedtek, hogy a bibliát az édes magyarnyelven adják a nép kezébe. Előbb azonban olyan könyvekről kellett gondoskodniok, a melyek az olvasás megtanulására szolgáljanak. Így jött létre az első magyar ABC., a *Dévai Bíró Mátyas* „Ortographia Ungaricája,” a melynek bevezető sorai így szól: „A mi Idvezítőnk a szentírásra igazgatja mindenütt a tévelygőket. Arra pedig, hogy a közönség is olvashassa a szentírást, nagy segítséget tesznek a mi idvességünkre fordított könyvek; a szentírás olvasására pedig a betűknek ismerete és olvasásnak tudása vezet stb.” Ez a cél lebegett ugyan csak *Erdősi János* előtt is, a ki magyar újtestamentoma elé ezt írja: „A ki zsidóul és görögül és végre diákul Szól vala régen, szól néked az itt *magyarul*.”

— — — És a magyar protestáns Egyház élt, virágzott: az édes magyar nyelv pedig zengette az Uristen dicséretét!

Csak hogy épen az volt papjaink és tanítóink nagy bűne, hogy szívós kítartással, lankadatlan buzgalommal küzdöttek nemcsak a magyar vallásért, nemcsak a magyar nemzet magyarságáért, hanem mint a lelkiismeret-szabadság hívei, nem titkolhatták el, a szabadság iránti szeretetüket sem . . .

És aztán nagy, hosszú ideig tartó gyász és siralom borult a magyar protestáns Egyházra. Kinpadra és gályákra hurczolt magyar apostolok jajszavától vizsgálóztak e sokat szenvedett haza bérczei. És míg a jézsuitáktól sugalmazott bécsi kormány tombolt a magyar vallás, a magyar nyelv és szabadgondolkozás vesztén, addig a békóba vert gályarabok ajkain felhangzott a biztató, segélyért esdő ének a könyörülő Istenhez: Hullámok ha rémitenek Mérhetetlen víz felett, S a habok közt szíved remeg, Hogy sirod is ott leled; Ha aludni látod Őt, Ki reményed és erőd: Sion soha se feledd el, Ő megvívhat tengerekkel!*

Nehéz idők voltak azok nagyon! És nekünk nem szabad amaz idők mártírjairól elfelejtkeznünk soha! A mi kötelességünk az ő dicső emlékeket megőrizni és átplántálni ivadékról-ivadéokra. Hiszen az ő példájok lelkesít bennünket liberális elveken alapult egyházunkhoz való ragaszkodásra. Az ő példájok kézzel fogható bizonyíték nekünk arra, hogy az *igazi* vallásosság, az *önzés nélkül való* hazafisággal és honszeretettel egy talajon tenyész. Hiszen a magyar protestánsok, a mi üldözést szenvedett dicső őseink, képezték kilencztized részét a Rákóczi seregének abban a tisztán nemzeti szabadságharcban, a mely „Istenért és szabadságért” vívott! Egyházunk szabadelvűsége, iskoláink nemzeti mivoltja képviselte azokat a nagy, főben járó bűnöket mindenha, a melyekért annyi zaklatást kellett eltűrni a magyar protestáns ősöknek. Keveset enyhített az 1791-iki, sőt a papíron maradt 1818-iki xx. t. cz. is, a mely utóbbi pedig hivatva lett volna megalkotni az igazi egyenlőséget.

Bizony, ha végig nézünk egyházunk viszontagságos történetén, meg fogunk győződni arról, hogy szabadelvűsége alapuló szervezetét, példászerű hazafiságával, három század vihara edzette életre valóvá!

És ha most, az egyházpolitikai törvények életbe

léptének küszöbén, aggódo szeretettel elelve egyházunk iránt, azon tanakodunk, vajjon a mikor nem lesz többé uralkodó-, bevett és túrt vallás és a vezetésünkre bízott iskolák már nem úgy szerepelnek, mint a szabadvallás-gyakorlat feltételei, — vajjon akkor mi is lesz a mi kötelességünk?

Állapodjunk meg egy percze itten!

A mi egyházunk hitelvei — láttuk — a szabadelvűsége alapulnak. A magyar reformált egyház története pedig szorosán egybefügg a *magyarság* újabb történetével. A közeljövőben életbe lépő törvények aztán, egyrészt a felekezetek közötti békesség előmozdításának, és a hitélet szilárdulásának, másrészt pedig a magyar államiság és a nemzeti egység érvényesülésének lesznek hatalmas eszközei.

Bejön tehát a vallásfelekezetek közötti jogegyenlőség. Életbe lép a polgári házasság és a házasságkötés többé nem az egyház kizárólagos joga lesz. A szabad vallás-gyakorlat felszabadít valamely felekezethez tartozás kötelezettségétől. A gyermekek vallásáról szóló törvény a kicsinyek vallását a szülék megállapodására bizza.

Vajjon nem sok-e a jóból mindez egyszerre? Vajjon elég érettek-e a szabadelvű reformált egyház hívei arra, hogy ezt a magas egyéni szabadságot biztosító törvényt a midőn önhasznukra fordítják, egyszerűs mind ne forduljanak el az Egyháztól s el ne felejtsek a szeretet vallásának első parancsolatját: *Szeresd az Istent mindenek felett!* Vajjon — mondom — nem sok-e ez a szabadság egy adagban?

A szabadelvű haladás szempontjából nem sok! Hiszen régen oda kellett volna érnie minden igazi keresztyén társadalomnak, a hová az egyházpolitikai törvények céloznak és a mire a mi fejünk, az Idvezítő, int: „Arról ismerik meg mindenek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.” Ezeknek a törvényeknek betöltése pedig a felebaráti szeretetre, az egyenlőségre és békességre vezet.

Ezért kell nekünk, református tanítóknak, kezet fogva egyházunk lelkészeivel, arra törekedni, hogy a *szabadelvű törvények úgy menjenek át a hívek életébe, hogy az Egyházhhoz való rendíthetetlen ragaszkodás és a keresztyén erkölcsiség ne csak meg ne zavartassék, de sőt az új törvénynek, vallásunk hitelveiben gyökerező célja: a vallás-erkölcsi élet erősbödésével legyen elérhető.*

Ezt a magasztos célt pedig *a templom és az iskola* útján lehet elérni. Az iskola tegye intenzívebbé a vallástaniást; mert ha valaha szükség volt a vallásnak szívet, lelket, eszményiséget képző hatására; ha valamikor kellett, hogy a vallás „megszentelje az akaratot”: most van az az idő!

Fogjanak hát kezet az egyház egy célra törekvő munkásai és ne meneküljenek el sem egymás, sem a föld népe elől a kaszt-különbség megrendült falai közzé, hanem egyesülve a szeretet által mindnyájan, közös erővel és kítartással építsék a Jézus egyházát!

Mi mindig hívei voltunk a szabadelvűségnek, kell hogy azok legyünk ezután is; mert a jól felfogott liberális egység egyaránt vezet egyházunk és hazánk boldogulására!

Farkas Imre,
ref. néptanító.

* Ifj. Jeszenszky K. „Régi hangok” című gyűjteményéből.

✠ TÁRCZA. ✠

A Zsidókhoz írt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból.

(Folytatás.)

A pátriárkák hitének felmutatása után a levélíró, Mózes életének azokat a kiválóbb mozzanatait sorolja fel, amelyek az élő hit megannyi bizonyosságai (23—29. v.). Nevezetesen Mózesnek már a születésekor (γεννηθείς) a hit tényét szemléljük abban, hogy őt szülei (Amrám és Jókhebed [Exod. 6, 20]) három hónapig elrejtették. Gyermeköknek kellemes, bájos arczkifejezésében az isteni kegyelem kiváló adományát ismervén fel, úgy gondolkoztak, hogy ez a gyermek még nagy feladatok megoldására lesz hivatva, miért is ebben a hitben bizást remélték, miként Isten a Faraó leselkedései ellenére is meg fogja tartani e gyermek életét. A szülék Istenben való hitét kétségtelenül igazolja az a tényök, hogy három hónapig rejtegették gyermeköket és nem félték a király rendeletétől, a mely pedig minden újszülött izraelita fiu-gyermeknek a Nilusban való elvesztését parancsolta meg (h. ö. Exod. 1, 22). Majd midőn Mózes felnőtt, nagykorú (μέγας) lett, midőn fényes kilátások és világi méltóságok vártak reá: ő — az Ur Lelkétől vezéreltetve — elhárított magától minden kitérítést s megtagadta, hogy egy egiptomi királyleány fiának hívják (24. v.), mert inkább választá az Isten népével való együttkilódást, mint azt az élvezetet, melyet az ezen néptől való elpártolás és a hitetlenekkel való együttélés nyujthatott volna számára. Nem szégyenelte, nem átalotta az elnyomott, sanyargatott izraelitákhoz való csatlakozást, sőt inkább Egiptom minden kincséről és gyönyöréről önkényt lemondva, magát Izrael nyomorgatott fiainak atyafiául, testvéréül vallotta s a Krisztus szenvedéseihöz hasonló gyalázatot is eltűrte . . . mert *hitt!* Hitével a látható dolgokról a láthatatlanokra, nevezetesen amaz ígértetett mennyei jutalomra, az örök életre tekintett (ἀπέβλεπεν), melyért kész volt még életét is feláldozni (25. 26. v.). Hitéről tett bizonyosságot akkor is, midőn az egiptombéli ember megölése után (Exod. 2, 14. 15) Egiptomot odahagyta (κατέλιπεν) s a midiániták földére futott; akkor az Exodus előadása szerint „megrettene Mózes“ (ἐφοβήθη δὲ Μωυσῆς), tudniillik a miatt, mert látta, hogy az Izrael megszállására czélzó terve most már kitudódik s mindennek vége lesz; de nem féltette ám — mint írónk is jelzi — saját életét, sőt Istenben vetett bizodalommal (μη φοβηθείς) nézett a jövő elé s hivatásának tudatában és a rá néző feladat érdekében, elmenekült a király haragja elől. Hite erős próbát állott ki Midiánban, a hol évtizedekig kellett vesztegelnie, a nélkül, hogy népének ügyét felkarolhatta volna. De hátorsága nőttön nőtt, ereje fokozódott (ἐκαρτέρησε), mert a láthatatlan Istent folyvást szeméi előtt tartotta, benne tökéletesen bízott, mintha csak színről-szinre látta volna őt (27. v.).

Hittel rendelle Mózes a páskát, melynek jelentősége felől teljes tudatossággal birt, nevezetesen azt, az Isten ártatlan Báránya megáldoztatásának előképe gyanánt tartotta (I. Kor. 5, 7). És Isten meghagyásához képest hittel intézkedett „a vér kiontása“ felől, hogy azzal az izraeliták, házaik ajtófeleit és a felső küszöböt meghintsék (Exod. 12, 7. 22 k.), a végett, hogy az öldöklő angyal az ő első szülötteiket ne illesse (28. v.). Hittel láboltak át az izraeliták Mózes vezetése mellett a veres tengeren, mint valami száraz földön, míg ellenben az egiptomiak, midőn a tengeren kísérletet tettek az átmenetelre, mindnyájan oda vesztek a hullámok között (29. v.). Jérikó megszállása is Izrael népének hitéről beszél (30. v. h. ö. Józ. 6.). Miután e város körfalait hét napon át a szövetség ládájával és kürtök harsogása közben körüljárták vala, a város falai összeomlottak és így vették be a várost. Még azt a pogány és parázna nőt, Ráhábót is a hit mentette meg; mert noha nemzeti jellegénél fogva gyűlölnie kellett volna az Izrael fiait, ő a kémekeket békeségesen fogadta, minthogy elismerte az Izrael Istenének hatalmas csudáit. Ez a nő az, a kinek Szalmóonnal való házasságából született Boáz, a Dávid király szépapja (Ruth 4, 21. Mt. 1, 5.).

Jegyzet. 23 - 31. vv. πατέρες mint a latinban patres, mind az apa, mind az anya közös jelzése. Hasonló értelemben fordul elő profán íróknál is. — ἀστειον a héber אִשָּׁה-nak felel meg; Theophyl.: ὠραϊον, τῆ ὄψι: χαριεν. A διάταγμα helyett Lachmann az alexandriai szöveg alapján δόγμα-t olvas. A 23. és 24. vers közé Zeiger és Mill a cod. Claromont. (D) és cod. Sangermanensis (E) alapján ezt a tételrészt is beillesztették: πίστει μέγας γενόμενος Μωυσῆς ἀνεῖλεν τὸν Αἰγύπτιον, κατανοῶν τὴν ταπεινωσιν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, a mit a latin fordítású DE-ben így olvasunk: fide magnus factus Moyses occidit Aegyptium, considerans dolorem fratrum suorum. E közbeszúrás kritikailag teljesen indokolatlannak tartjuk.

μέγας γενόμενος] τουτέστιν ἀνδρωθεὶς ἦδη, Theophyl.

μᾶλλον αἰρεῖσθαι . . . ἢ a szentírásban ἄπλγ., a profán íróknál ellenben gyakori. — συγκακουχεῖσθαι compositum csak itt; az egyszerű κακουχεῖσθαι (active κακουχεω) még 37. v. és 13, 3. ἀποβλέπειν εἰς τι] görög íróknál gyakori kifejezés, de az új szövegtségben csak e helyütt = valamire függeszteni tekintetét, úgy hogy annak bírhatása megaczelozza erejét, növeli reménységét.

πρόσχυσις (προσχεω-tól) ἄπλγ.

ὁ ὀλοθρευῶν-nal fordítja a LXX a ΠΙΠΣΜΠ-ot (Exod. 12, 23., a mi = romlás, elpusztulás), a mennyiben itt az Isten által küldött öldöklő angyalra gondolhatott a fordító, a kit másutt (1. Krón. 21, 12. 15) ἄγγελος κυρίου ἐξολοθρευῶν-nak nevez (h. ö. 2 Krón. 32, 21., 1. Kor. 10, 10).

τὰ πρωτότοκα] a semleges nemű többes úgy az emberi, mint az állati elsőszülötteket jelzi = minden elsőszülött, az embertől le az oktalan állatig. Exod. 12, 12.

θιγγάνειν] rendesen genitivussal, ritkábban accusativussal. Ez ige még Kol. 2, 21-ben; különben pedig ἄπτεσθαι verbumot használják az új szövegtségi írók.

διαβιβάνειν] mellett a θάλασσα, a melyen átgázolt Izrael, accusativusban áll. Hasonló kitételek Herodotusnál és Xenophonnál is olvashatók.

πειρᾶν πινος λαμβάνειν] cselekvői jelentésben, míg már alantabb a 36. versben passiv értelemben.

καταπίνεσθαι (καταπίνω, aor. 2. — έπιον, aor. 1. pass. καταπόθην) általános kifejezés, a különösebb καταποντίεσθαι (καταποντίω, aor. 1. — επόντισα) helyett.

292209 LXX pro 220. — Ráhábra vonatkozólag h. ö. Józ. 2, 6. Jak. 2, 25. Clem. Rom. Ep. ad Cor. 12. Winer BRW. III. Aufl. 298.

A hit példányképeiül idáig névszerint is megnevezett ó szövetségi kegyeseken kívül, még számos ilyen dicső tanubizonyoságot sorolhatna elő az író, a mi azonban igen messze vezetne s igen sok időt is igényelne. Ez okból a 32. versben csakis egy-két kiválóbb hithősről és általánosságban a profétákról emlékezik meg, tömör vonásokkal elübünk tárva azoknak életét és tetteit, mint a győzedelmeskedő (33—35a) és a tűrő (35b—38) hit mindmegannyi kétségtelen példáit.

Az idő rendi egymásutánra való ügyelet nélkül ez úttal felemlített férfiak életadatai és viselt dolgai a Bírák könyvében olvashatók. Gedeon (Bír. 6—8), Bárák (4—5), Sámson (13—16), Jefte (11—12), majd Dávid és az utána megnevezett, de előtte működött Sámuel, a kivel a proféták hosszú sorozata kezdődik (32. v.), mindnyájan előképei a hitnek. Ők (6), de meg rajtok kívül mások is, kik velök együtt éreztek és gondolkoztak, a hit emberei valának. „Hittel országokat győztek le“, mint Dávid, a ki a filiszteusokat (2. Sám. 5, 17—25; 8, 1: 21, 15 kk.), moábitákat, szyrusokat, edomitákat (2. Sám. 8, 2 kk.) és ammonitákat (2. Sám. 10.; 12, 26 kk.), továbbá Gedeon, a ki a midiánitákat (Bír. 7.), Bárák, a ki a kanaánitákat (Bír. 4.), Sámson, a ki a filiszteusokat (Bír. 14 kk.) és Jefte, a ki az ammonitákat (Bír. 11) verte le. „Cselekedtenek igazságot“ mint bírák és királyok az ő tisztök és hivatásuk szerint (h. ö. 2. Sám. 8, 15. — 1. Krón. 18, 14). „Elnyerték az ígéreteket“, melyek nem csupán a választott nép ellenségeinek meghódoltatására, avagy külső, földi javak bírására, hanem ama romolhatatlan lelki jónak, az idvességnek elvételére is vonatkoztak. „Oroszlánoknak szájait dugták be“, miként Dániel (Dán. 6, 22), Sámson (Bír. 14, 6), Dávid (1. Sám. 17, 34 kk.). „Eloltották a tűznek erejét“ (34. v.), mint a hogy olvassuk Sadrak, Mésak és Abédnegóról (Dán. 3), a kik a lángok közül élve menekültek meg. „Elkerülték a fegyvernek élit“ p. o. Dávid sok izben, csudálatos módon (1. Sám. 18, 11; 19, 10. 12; 21, 10); Illyés (1. Kir. 19, 1 kk.) és Elizéus (2. Kir. 6, 14 kk., 31 kk.). „Megerősödtek a betegségből“, a mit kivétel nélkül tapasztaltak az összes hívők, kiknek erőtelenségében az Ur az ő erejét megdicsőíté. Itt különösen utalhatunk Ezékiás királyra (2. Kir. 20. Ézs. 38), meg Sámsonra (Bír. 16, 28 kk.). „Erősek lettek a háborúban“, a mit a bírák és Dávid példáján kívül a makkabéusok is igazolnak. „Megfutamtították az idegenek táborait“ például Mózes, Józua és a Bírák, valamint a kegyes királyok oly sok izben. „Nők feltámadás révén visszanyerték halottaikat“ (35. v.), így a sareptai özvegy, a kinek fiát Illyés (1. Kir. 17, 17 kk.) és a sunami nő, a kinek fiát Elizéus által (2. Kir. 4, 17 kk.) életre kelté az Ur.

„Mások pedig“ (ἄλλοι δὲ) a tűrve szenvedő hitnek hargosan beszélő bizonyosságai (35b—38. v.). Ezek azok,

kik „kínpadra vonattak“, „kik megölettettek vala az Istennek beszédéért és a bizonyoságtételért, a melyet oltalmaznak vala“ (Apok. 6, 9); mind megannyi „igaz vér, mely kiontatott e földön, az igaz Ábelnek véréből. fogva Zakariásnak, a Barakiás fiának véreig“ (Mt. 23, 35.). Ezek azok, kiket saját véreik, a zsidók kínoztak halálra, a kiknek kivégeztetését István vértanu hős bátorsággal szemökre is lobbantotta (Act. 7, 52). De inkább eltűrték a kínos halált, inkább visszautasították földi életök megmentését, semhogy megtagadják hitöket. Nem tagadták meg hitöket, földi életök megmentését visszautasították azért, mert a hittagadás árán megvásárolt becstelen földi létnél, amaz örök életre és idvességre való feltámadást sokkal becsesebbnek, jobbnak, dicsőbbnek tartották (35. v.). „Mások pedig megcsífoltatások és megostoroztatások próbáját állották ki, sőt még bilincseket és börtönt is“ (36. v.). Az ilyen fájdalmas bántalmak gyakran rosszabbak voltak a halálnál, a mit igazol Jahve sokat szenvedett profétájának, Jeremiásnak panasza, a ki a gúny, kín és börtön rettegései közben s népének hitetlensége láttára, kifakadásában saját születésének napját is megátkozá (Jer. 20, 14. 18); avagy Mikeásnak a Jemla fiának példája (1. Kir. 22.), a ki arczul veretést, tömlöczöt, éhséget, szomjuságot szenvedett az igazságot: főleg pedig Pál apostolnak, az evangyéliom felkent bajnokának élete, a ki mind ezeknek az ő szövetségi hit hősöknek fájdalmait egymaga átérezve s végig szenvedve, sebekben, börtönökben, halálos veszedelmekben, megvesszőzés, megkövezés kínjai között, pusztaságok, rengetegek ijjedelmei és hajótörés veszedelmei láttára, fáradva nyomorogva, álmatlankodva, éhezve szomjuhozva, ázva fázva kitartott híven az Urnak szolgálatában — mind a végleheletig, a vértanuságnak borzalmas, de dicső haláláig! — „Megkövezettek“ p. o. Zakariás, Jójada fia (2 Krón. 24, 20—22), aztán Nábót (1 Kir. 21, 13), sőt a későbbi hagyomány szerint Jeremiás is. „Próbára tettettek“ miként Dániel és az ő három társa, hogy vajjon az egyedüli élő Isten helyett térdre borulnának-e a holt bálványkép előtt? (Dán. 3.). „Szétfürészeltettek“, mint a minő hallatlan kegyetlenséggel múlt ki a hagyomány szerint Manassé uralkodása alatt Ézsaiás proféta. — „Fegyvernek öldöklésével hallak meg“ az Ur profétái Áháb idejében (1. Kir. 19, 10.), Uriás proféta Jójakim alatt (Jer. 26, 23.). „Juhoknak és kecskéknél bőrében bujdokoltak“ egyes proféták (Zak. 13, 4.); Illyés palástját is, melyet ő Elizéusnak hátrahagyott *μῆλωτί*-nak (= juh-bőr) fordítja a LXX (1. Kir. 19, 13. 19., 2. Kir. 2, 8. 13. 14.); „szükölködve, nyomorgattatva, gyötrődve“, a mindennapi táplálékot és ruházatot nélkülözve, mint sokan a proféták és proféta-tanítványok. „Bujdosva pusztákon és hegyeken, meg barlangokban és a föld hasadékaiban“ (a hogy bujdokolt Dávid [1. Sám. 21—26.], Abdiás [1. Kir. 18, 4. 13], meg annyi sokan a proféták közül). „A kikre nem volt méltó a világ“, mert nem olyanok valának, mint a világ fiai, de azoknál tiszteletre méltóbbak. Calvin: Quum ita profugi inter

feras vagabantur sancti prophetae, videri poterant indigni, quos terra sustineret. Qui fit enim, ut inter homines locum non inveniant? Sed apostolus in contrarium partem hoc retorquet, nempe quod mundus illis non esset dignus.

És ezek egytől egyig, minden kivétel nélkül, noha hit által a szentírás lapjain oly dicsőséges és jó bizonyosságot nyertek: nem jutottak el az ígéretnek birtokába, a minek oka Isten tanácsában van elvégezve (39. 40. v.). Ennek oka nevezetesen az, „mert Isten mi felőlünk valami jobbról gondoskodott“, a mely „jobb“ dolog nem más, mint az ő szövetségi hívő kegyesek által biztos valóságként remélt, de csakis a messze jövőben megvalósulandó *üdv.* Ezt az üdvöt Jézus hozta alá e földre és az ő váltságáhalála következtében lett ez az üdv, tulajdonává mindazoknak, kik az ő lelki országának választott polgárai. Isten célja tehát az vala, miszerint azok a hithű választottak mi nálunk nélkül tökéletességre ne jutnának; vagyis, mivel az ígért elnyerése és a tökéletességre jutás egyedül Krisztus váltságtényének s az ő megdicsőülésének okozata, következménye: ennél fogva sem az ő szövetségi választottak, sem mi, nem nyerhetjük el az ígért idvességet másban, vagy más által, mint egyedül Krisztusban, Krisztus által; a ki az idő teljességében, a bűnös emberiség megváltásának tényét béfejezván, biztosítékot és zálogot adott az iránt, hogy úgy azok a korább elhalt hívő ősök, mint mi, a későbbi hívő nemzedékek, az ő országa javainak örökösei vagyunk.

Jegyzet. 32-34. vv. ἐπιλείψει με . . . ὁ χρόνος annyi mint a latin deficit me dies, tempus. — *διηγείσθαι* = történeti tényeket elbeszélni *περί τινος*-szal.

καταγωνίσεσθαι ἄπληγ., a klasszikus iroknál gyakori.

παρεμβολή mint *ἰσχυρία* = tábor, hadsereg; a görög iroknál ritkán fordul elő.

κλίσειν — az ellenséges táborot megfutamítani; e jelentésben a szentírásban csak itt.

A *τύμπανον* olyan kinzási szerszám volt, melyre az elitelt áldozatot ráfektették, kifeszítették, s aztán verésekkel, ütésekkel addig kínozták, míg kimúlt.

ἐπειράθησαν (37. v.) a különféle erőszakos halálnemek felsorolása közben, feltűnően általános gondolatot fejez ki, miért is azt sokan (Erasm., Kálv., Bez., Grot., Kuin. etc.) teljesen törülni akarták, a mi azonban a történelmi bizonyítékokkal merő ellentétben állana. Ezért némelyek azt gondolják, hogy itt szövegromlással van dolgunk. Javították is különbözőképen; Luther: *ἐπειράθησαν* (*περάω-tól?*) = nyársra huzattak; Béza: *ἐπυρώθησαν*, Sykes és Ebr.: *ἐπυρίσθησαν* = megégettettek; Bleek *ἐνεπυρίσθησαν* kifejezéssel próbálják a szöveget javítani, a mely kísérletek ellenében mi az olvasott és fordított *ἐπειράθησαν*-t tartjuk hitelesnek. H. ö. Tischdf. edit. 8.

Könyvismertetés.

Anyag és Szellem. Bölcsészeti-csillagászati tanulmány, írta *Kármán Pál*. Budapest. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája 1895. 8° 134. lap.

(Folyt. és vége.)

Szerző ezek után sorra veszi az embert, s azon kétségtelen igazságból indulván ki, hogy „ember az ember“, vagyis korlátok közé szorított lény, oda jut, hogy logikai fogalmak szerint az Istent nem ösmerhetvén meg: a kijelentett hithez kell menekülnie. Ezt az állítást

mi is aláírjuk, ennek az én logikai fogaimam nemhogy ellentmondana, sőt megerősíti azt. Ámde ekkor a világalkotónak a világtól különálló, öntudatos egyéniségét kell elismernem. Ámde ekkor nem írhatom alá szerzőnek ezen nézetét: a világ egy erőmű s az Isten *benne* az egyetemes lélek, mely (ki?) azt fentartja. Valamint a lélek a test mozgató ereje, épen úgy a végtelen lény, az Isten, a világegyetem mozgató ereje (76.); mert ez a legmerevebb pantheismus. Isten, a kijelentett vallás Istene, bár éltető lelkével áthatja, fentartja a nagy mindenséget, mindamellett nem olyan Universalgeist, a ki azonkívül nem léteznék s egy kissé talán nagyon is merész hasonlat a mi embervilágunk korlátolt viszonyai közé szorítani.

Nem tudom, micsoda logikai következéssel szurta be a 31. lapra szerző a természeti csapásokat, melyek földrészünkön előfordulnak. De hát ha előhozta, nem állhatjuk meg, hogy erre is ki ne mondjuk nézetünket. Azt állítja ugyanis, hogy „mindezek nem egyebek, mint a napnak és földünknek egymásra való kölcsön hatásából származó tünetények.“ Hát kérem szíveséggel, szeretném látni azt a vegyészti vagy természetbúvárt, a ki e kölcsönhatásból kimutatná, hogy Ausztráliában miért teremnek másnemű mérges állatok, növények és állatok, mint p. o. Európában. A napnak kétségtelenül van hatása az élet fejlődésére, de hogy hol s minő fokig, minő mértékben, ezt kimutatni akarni merész álmodozás. S aztán az is, a mit a mi korlátolt értelmünk és érzésünk csapásnak keresztel, nem szükségképeniség, hogy volta-képen az is legyen. Az az irtózatosszélvihar, a mely fákat kidöntve zúg, meglehet, épen a dögvészti vízi el mi tőlünk. A mérges növény is a leghathatósabb gyógyszerül szolgálhat az avatottak kezében. A természetben előforduló háborúk az élet és tenyésztés előmozdítóivá lehetnek.

Talán azért hozta föl szerző a természeti csapásokat, hogy az erkölcsi világban előjövő gonoszokra s csapásokra következetesen térjen át. Főlemlíti aztán a vétkeket, undorító erkölcstelenségeket, az igazság elnyomását, vérengző kegyetlenségeket, háborúkat, melyekről kimondja, hogy mindezek a mi emberi természetünknek következményei, melyek a szabad akaratból származnak. S azt állítja, hogy az ember szellemi tehetségeinél fogva szabad akaratl van felruházva, a mely nélkül az ember géphez volna hasonlítható. Ha aztán az ember e szellemi fölényével visszaél s azt erkölcstelenségek sat. elkövetésére használja: ennek oka senki más, mint maga az ember, s ebből okszerűen nem lehet következtetést vonni Isten lételének megtagadására.

A nélkül, hogy saját nézetünket akarnók bárkire is erőszakolni, meg kell említenünk, hogy e nagy fontosságú lélektani s mondjuk, embertani kérdésnél, mely már annyi vita tárgya volt és lesz, a nélkül hogy még teljesen eldöntetett volna, szerző ismét nagy hibába esik, melyet fentebb szemére lobbantottunk, hogy t. i. mindazon nevezetesebb írókat sorra idézi maga ellen, kik a szabad akarat létezését nemcsak hogy kétségbe vonták, de egyenesen megtagadták. Nem hoz föl azok közül egyet sem, kik a szabad akarat létezését azokkal szemben tudományos alapon állva vitatták volna. Dehogy nem! felhoz mégis egyet. És az önmaga. De olvassa el bárki az ő érveit: még a legelfogultabb is kénytelen beismerni, hogy ágyuk ellen nádpálczával védekeznek. Minő gyöngye bizonyítékok azok mindegyig. Sőt több helyen önmagának ellentmond. Lerontja saját érveit. Megtagadja azt, a mit védnie kell: a szabad akaratot, midőn a *megfontoló és erkölcsi szabad akaratnak* szentel

egy egész fejezetet. Idézi Kantot, a ki szerint az akarat mint tünemény nem szabad, mert alá van vetve a tünemény törvényeinek; de az akarat, mint dolog önmagában szabadnak tekinthető, mert nincs többé alávetve a tünemény törvényeinek. Ennek igazolására felhozott tényei minket nem győzhetnek meg állításának igazsága felől, mert mihelyt valaminek megfontolása, okok mérlegelése szabályozza akaratomat, az többé nem szabad, de kötött akarat, a melyet bizonyos indokok, erkölcsi törvények kényszerítenek az így vagy amúgy leendő cselekvésre. A keresztyén determinista abban különbözik a bölcsész deterministától, hogy míg emez az isteni jóra segítő kegyelmet kihagyja számításából, a keresztyén determinista a maga akaratát s cselekvési irányát teljes mértékben Isten kegyelmére bizza. Nem önmaga vezeti magát, de Istenének kegyelme, annak ígéje, az erkölcsi törvény, a mit e kegyelem vésett szívébe s ez kényszerítőleg hat rá, hogy okkal, józanul s meggondolva tegye a jót. Ez a kiválasztás felséges elméletének rövid foglalatja, mely nézetünk szerint a mindenhatóság fogalmának legjobban megfelel. Ne akarja az ember magát elszakítani Istentől, mintegy önkényű zsarnokká emelvén magát. Epen ezért sehogy sem tudok kibékülni szerzőnek emez elméletével: „Isten az ő mindenhatósága által korlátozza mindentudását.” Hiszen ez által annak kezét köti meg, annak akaratát veri bilincsbe, a kinek egyedül van abszolút akarat.

Azt mondom én is, a mit szerző fejezete címéül ír föl: „csak ember az ember.” S ha ember, bizony korlátolt, a mit ő is megenged s ha korlátolt, bizonyosan nem szabad; nem lehet szabad az ő akaratát sem, mert erre ezer meg ezer körülmény és viszony mint megannyi súlyos kolonc nehézül. Ebből azonban még nem következik, hogy ő is valami lelketlen gép, erőmű lenne. Csak az következtethető, hogy Isten kezében állanak történetei, azokat az ő keze vezeti, intézi bölcsesége örök akaratát szerint s erkölcsi törvények korlátai között használhatja jóra az ő kegyelme mellett nagyszerű tehetségeit. Ez nem von le semmit sem érdemünkéből, sem pedig méltóságunkból, de nem teheti semmivé a felelőséget sem.

Sajnosan nélkülözzük szerző művében az „ember” szélesebbkörű meghatározását is. A szabad akaraton kívül más lelki tehetségeiről, szellemi és erkölcsi tulajdonságairól alig emlékezik meg. Pedig nagy és széles mező nyílnék itt az elmélkedő bölcsész előtt. A hipnozist hozni föl a szabad akarat létezésének bizonyítására, valóban új és kockázatos lépés, a mit eddig állítani senki senki sem merészelt. Az orvosi tudomány bebizonyította, hogy a hypnotikus álomba merült egyén akaratát rabszolgailag engedelmeskedni kénytelen. Mi ezt, mint velünk együtt többen, a villamosság hathatós erejének tulajdonítjuk. Anyagi erő hatása az idegszervezetre, a szervekre. Sőt a telepathia is a mellett szól, mintha valami villam-áram, vagy mint régebben kifejezték, az *ód* (ätheri fluidum) működne az illető távolba látó agyrendszerében. Mind oly titkok ezek, melyeknek hieroglifjait látjuk ugyan az egyes tüneményekben, de még azokat kibetűzni nem tudjuk s ezekre mint ténybeli bizonyítékokra hivatkoznunk legalább is időelőtti.

Szerző aztán a III. fejezetben egy óriási lépéssel Flammarion kezét fogva meg, bejárta velünk a világegyetemet. Szédületes magasságba visz föl, a hol aztán csakugyan elszedülünk. Ez a fejezet elég népszerűen van írva, de Hollóssy Jusztinián „Népszerű csillagászat”-ában s Flammarion Camillnál mindezt részletesebben megírva találjuk. Azonban szerző rövid vázlata is érdeklő olvas-

ható tanulmány, mely hű képet tár elénk a végtelen világegyetem felől. Ennek részletesebb ösmertetésébe nem bocsátkozunk azért, mivel czélunkhoz képes olyanokra kell inkább kiterjeszkednünk, melyek inkább a hit világába tartoznak s ezeket a IV. fejezetben találjuk, hol a mi Naprendszerünket ismerteti. Bekalandozzuk szerzővel az egyes égitesteket. Úgyesen jellemzi mindegyiket. Következtetési a valószínűség látszatával gyönyörködtetnek bennünket s szívesen olvasunk oly dolgokat, a mikről eddig sejtelmünk sem lehetett; de ha végig olvastuk, megint arra a meggyőződésre jutunk, hogy a sejtelen borongós ködéből reánk vetődő néhány halvány fénysugár vajmi kevés világosságot áraszt reánk onnan a messze távolból. Nézzünk, bámulunk s azok a roppant számok ama megdöbbentő igazságot kiáltják felénk: hogy mi nagyra, magasra törekvő szellemek bizony-bizony jóformán azokhoz képest mégis csak *semmik* vagyunk, mert minden mi tudásunk egy lépéssel sem visz közelebb az ismeretlen ösmertésűkhöz.

Jobb nekünk a földön, a mi kis bolygónkon maradni. Itt is karonfog szerző s az emberi lélek és halhatatlanság magasztos kérdéseivel foglalkozik. Nem állít föl ezekre nézve eddig új s talán általa fölfedezett igazságokat, nem még sejtelmeket sem. A miket mond, mind olvastuk már más csillagásznál, de érdeme az, hogy érdekesen csoportosítja s a valószínűséghez vele együtt sokaknak talán, mint valami erős oszlophoz, jól esik támaszkodni, azt gondolván, hogy így azt a titkos vallási tudományt ki lehet békéltetni s atyafiságosan meg lehet egyeztetni a természettudománnyal.

Itt veszi aztán elő bizonyítékul a hipnosist, meg azt a régen ösmertős somnambulismust s olyan jól esik szerzőnek ezekből következtetni a lélek önálló létezésére, a mit az általa felhozott kedves példákkal, mint megannyi kétségbevonhatlan okmányokkal bizonyít. Példái szépek, sőt én a magam részéről beösmérem, hogy azok igazak is. Nem tartozom azon kételkedők közé, kik e rejtélyes tüneményekben jóhiszemű csalást vagy tévedést vélnek rejleni. De azért még sem nemerném ezt a lélek létezésének argumentuma gyanánt odaállítani. Mert ha szerző szerint is a villamosságnak s delejességnek oly óriási hatásai s eredményei mutatkoznak, miért nem tulajdoníthatók ezek is e nagy erő tüneményeinek. A villamosság nem ösmert időt, legyőzi a tért. Álmodhattak volna-e még csak fél század előtt is, hogy a hangokat a telefonon keresztül több száz mérföldnyire egy percz alatt meghallhatjuk, pedig a telefonnak önálló lelke nincs. A távolba látás nem lehet-e épen ilyen tünemény? A lélek létezését érezzük, hiszszük, szellemi tehetségeink mind e mellett tanuskodnak, de azt az anyag segítségével bebizonyítani képesek nem vagyunk, legalább eddig még nem. A spiritisták kísérletei közelébb állanak ehhez, s ha köztük ott látjuk Flammariont, több természettudóst, bölcsészt, azt hiszem, hogy ez a kérdés hamarabb siet a megoldás felé, mint azt némelyek talán sejtik is. De még ez is csak kísérlet. Olyan szép az a költői képzelet az anyagi világban is. Szerző is felölti a képzelet aranyszárnyait, midőn az emberi lelket a Venus és Merkur bolygókba szállítja. De még nagyobb szerű ám, midőn a lelket a *villamosság és delejesség* eredményének állítja lenni. Miért választja el a villamosságot a delejességtől? Hiszen ma már ez nem így van. Ez a kettő egy, a mennyiben a delejesség a villamosságnak csak egyik tüneménye. De hogy a lélek a villamosság eredménye volna, ez még bizonyításra szorul s azt szerző nem bizonyította be. Már most miképen egyeztethető össze a kijelentett vallás hittanával azon állítása, hogy

a villamosság ezen eredménye, a lélek, a Vénusba vagy a Merkurbá taláná föl új hazáját, hiszen szentírásunk tanítása szerint testünk is új életre ébred s akkor a test is a Vénusba költözik át, hogy az odaköltözött lélekkel ottan találkozzék. Még kevésbé egyezik a kijelentés tudományával az a gondolata, mely a legmerészebb költői phantasia: „hogy az emberi lélek a hial után nem éri el a tökély legfelső fokát, hanem fokenként halad elő a tökéletesedésben és sok időbe kerülhet, hogy a naphoz és álló csillagokhoz emelkedhetik.“ Ime új, természetrajzi kiadásban a Purgatorium, vagy talán még a lélekúdvándorlás is. A Venusból a Merkurbá, onnan az álló csillagokba, végül a Napba utaznak el a mi vándorló lelkeink, hiszen, a mint szerző bizonyít, Pál apostol maga is lelkével a harmadik égbe emelkedett.

És még tovább megy. Csak a jó, a kegyes lelkeknek ad helyet ezen csillagokban, melyek (talán kik?) az erény követésében megtisztultak, míg azon lelkek, melyek (talán jobb volna így: a kik) erkölcselenségben éltek, valami aísófokú bolygóban fogják büntetésüket szenvedni. Hát kérem, a sem bünt, sem jó cselekedetet nem teljesíthető kisdedek és a hülyék hol fognak majd csillagra találni? talán az asteroidák között s azokkal együtt keringenek. Azt mondja szerző, hogy mindezen következtetésre a bölcsészet vezet. Óh, nem! a merész költői képzelet szárnylebenése ez. Gondol merészet és nagyot. Csakugyan helyesen zárja be így ezen fejezetet:

„Mennél tovább repülök,
Annál inkább szédülök.“

De vele együtt mi is szédülünk. Nem követhetem őt már odáig, hol az égi testek jövőjéről bölcselkedik, nem oda, hol az égi testekkel közlekedik. Mindez túlhaladja az én ösmeretem korlátait. Olvasom, ismétlem, mint szórakoztató elmefuttatást, de azt nem követelheti, hogy állításainak igazsága felől mindenben meggyőzött volna. Nem mondom én, hogy nincsenek e munkában szép helyek, még azt is készségesen elismerem, hogy általánosságban a vallásosság fejlesztésére jó hatással van, a mennyiben a világegyetem szemlélése annak alkotója iránti tiszteletet s félelmet kelti föl bensőnkben, de a hit felsőbb igazságait sem a Mont-Blanc csúcsán, sem a Mercur, Neptun csillagokból ösmerem meg. Szentírásom lelkiösmeretem, szivem eltitkolhatlan érteményei, agyam eszméi diktálják azokat elem. Ösmeretésemet én is Humbolt figyelmeztetésével zárom be: die Wissenschaft soll nicht überschweifen in das Nebelland kosmologischer Träume.“

Még csak az a megjegyzésem van szerző irányára nézve, hogy az szép, könnyen folyó, elég népszerű. Műve mintegy olvastatja magát. De talán figyelmeznii kellene arra, hogy magyar nyelvünk sajátsága ellen ne kövessen el tévedést, mikor nagyon sok esetben a „minden“ és „sok“ mellett germanizálva többest használ, p. o. „sok vétek, kevés gyönyörök“. „A többi minden létező“, hát nem így ez tisztán magyaros: „minden egyéb létező (17. l.). A lélek után a visszahozó névmás szerzőnél következetesen „mely“, holott egyéniségről lévén szó, nyelvünk törvénye „kit“ követel. Szintén magyartalan kifejezés az ilyen is: ha az emberek oly állatokat tiszteletben tartanak, melyek sat. — e helyen így kell a mondatnak állania: ha az emberek oly állatokat tartanak tiszteletben. „Örök halált tesz kilátásba“, ez magyarul így van: „örök halált helyez kilátásba“. Ezt szerző iránti tiszteletből kötelességem jelezni, remélve, hogy esetleges második kiadás alkalmával ezen hiányokat orvosolni fogja. A művet, mint kedves olvasmányt, mint általában a vallásos élet egyik fejlesztőjét ajánlom az olvasók figyelmébe.

Könyves Tóth Kálmán.

IRODALOM.

Gulyás Lajos kis-ujszállási ev. ref. lelkipásztor, kit nemcsak kartársai, hanem egyházunk minden mívelt és buzgó tagja, részint tartalmas cikkei, részint hittel teljes, építő, vigasztaló és tanításra kiválóan alkalmas egyházi beszédei után mindnyájan jól ismernek, csakis a közóhajtásnak tesz eleget, midőn szellemi kincses házának gazdag készletéből egy kis részt „ízeltől“ közrebocsát. Hangzatos ajánlatra nem szorul. Alábbi előfizetési felkérésére egyszerűen felhívjuk a közfigyelmet.

„Egyházi dolgozataimból — ugymond — „Temetés“ czim alatt, halotti beszédeket és imákat, elő és utófohászokkal óhajok közrebocsátani. E beszédek és imák nagy részben a Fördös-féle Agenda mintája szerint készültek, de vannak közöttük halotti predikációk is. A gyűjteményben nemcsak közönséges esetekre, hanem kiváló alkalmakra vonatkozó beszédek és imák is találhatóak. A mű tíz ívre van tervezve. Előfizetési ára: két korona. Egyelőre azonban csak a megrendelést kérem, vagy levelező lapon, vagy a megrendelési íven, mert ha kellő számú előfizető nem jelenkezik: akkor a mű nem fog megjelenni. A megrendelési határidő f. évi december 1. A megjelenési határidő a megrendelés után lefolyandó három hónap. A tiszta, jövedelmet, a debreczeni ev. reform. főiskolai hittanszaki önképző társulatnak ajándékozom. Reményilem, a nemes czélt pártolni fogják, különösen azon társulat egykori tagjai. A kik szerény irodalmi működésemet, kiváltképen a Czelder-féle „Lelkésztár“ból ismerik: tisztában lehetnek a felől, mit várhatnak ezen kötettől. Részemről ez alkalommal csak annyit nyilvánítok ki, hogy temetési beszédet és imádságot soha sem irtam robotból, és mindenkor nem különöst, nagyszerűt, hanem azt igyekeztem mondani, a mit épen az alkalom és körülmények követeltek. A száraz tanítói elem felett, a szívhez szólás uralkodik bennök, az evangyéliomi szellem mellett, a „megható“ azon eszmény, a mely felé törekedtem.

Egyébiránt e beszédeket gondosan átnézte Balog Ferencz debreczeni hittanár úr, ki eléggé kimerítő s nem egyizben élénk tetszést kifejező észrevételei után, végeredményül így nyilatkozik: „a gyakorlati lelkészeknek nagy szolgálatot és irányzást adandanak azok, és ohajtandónak nyilvánítom megjelenésüket.“

Később e gyűjtemény Szász Károly püspök úrhoz került, ki szintén kegyes volt nagy gonddal átnézni, és több helyeslő megjegyzései mellett így ír: „E papi dolgozatok igen nagy érdeme, s gyakorlati értéke az, hogy bár alkalmak, mégis általános érdekűek, s evangyéliomi szelleműek, és világos természetes irányuknál fogva, mindenki által, bárhol, bármikor használhatók: így lelkésztársainknak, igen jó segítségül, vagy könnyedségül szolgálhatnak.“

Kis-Ujszálláson (Jász-Nagykun-Szolnokmegye), 1894. október 10. Gulyás Lajos ev. reform. lelkész.“

KÜLÖNFÉLÉK.

— A tiszántuli ev. ref. egyházkerület egyházi értekezlete köztudomás szerint folyó hó 31. napján fog megalakulni Debreczenben. Az alakuló közügylésen bizonyára itt lesznek lélekben és gondolatban azok is, kiket részint a dicső reformáció emlékünnepeinek saját egyházuk templomában való megtartása, részint az

őszi időjárás miatt sok helyütt már járhatatlanná vált országutak, vagy bármi más körülmény akadályozni fog a személyes megjelenésben. De még ha netalán kevesen jönnének is el; még ha az alakulás ünnepélyes tényében nem mindnyájan vehetnének is részt azok, a kik ez eszméért lelkesülnek: még akkor is döntő fontosságúnak tekintjük ezt az első komoly lépést, a melyet teszünk immár az annyira szükségessé vált, magyar református egyháztársadalmi közmunkásság terén. A szervezkedés módozatainak megvitatása, a teendők körvonalozása, az összetartozás és a vállvetett működés szükségességének tudatos beismerése és a cél világos kijelölése mind megannyi diadalmi jelvény lesz, melyet a most egybegyülvő — ha szinte kevés számú — alapvető férfiak a legtávolabb eső pontokon is bizvást sikerre juttatnak. Csak apostoli elszántság, evangéliomi hit és erő s mind a végig hú állhatatosság hasson át s vezéreljen egyen-egyen mindnyájunkat — legyünk bár számra nézve kevesen is — velünk az Ur! És ha az Ur velünk: minden dolgunk jól megyen véghez.

— **Reformáció emlékűnepe.** A reformáció évfordulati emlékűnepe az idén a hittanszaki önképzőkör f. hó 30-án fogja megtartani a főiskola dísztermében. Megnyitó beszédet Csiky Lajos theologiai tanár, ez évi dékán mond. Felolvas Lencz Géza esküdtfelügyelő s gymnasiumi segédtanár; szaval Diószegi Mihály esküdtfelügyelő. Közre fog működni a főiskolai énekar is. A meghívók most küldetnek szét s ez uttal is felhívjuk egyházunk érdeklődő tagjainak figyelmét e kegyeletes emléknappra, kérvén nagy számú megjelenéseket. — Megemlítjük egyuttal, hogy a *székelyudvarhelyi ref. kollegium* nagy termében, továbbá Kis-Ujszálláson, Karczagon és Hódmezővásárhelyen okt. 31-én szintén lesz reformációi emlékűnepe.

— **A dunamelléki egyházkerület egyházi értekezlete** az előkészítésre kiküldött bizottság megállapítása szerint, e folyó október 30-án d. u. 4 órakor tartatik meg Budapesten.

— **A kolozsvári theologiai fakultás alapkövének letétele** november 4-én nagy ünnepekkel kapcsolatban fog megejtetni. A közzétett program a következő: Isteni tisztelet, alkalmi szónoklittal, tartja Tótfalusi József. Kivonulás a theol. fakultás épületéhez; hol a földészadaloskör éneke után Szász Domokos püspök imát mond. Az alapba helyezendő okmány felolvasása és aláírása. A jelige mondásával kapcsolatos kalapács-ütések megtétele. A kolozsvári iparos dalkör éneke. Disztribúció. Részünkről ismételtén kifejezzük szíves üdvözlötünket s benső áldás kívánatainkat.

— **A kath. autonomia** kérdését a képviselőház pénzügyi bizottságában a költségvetés tárgyalása alkalmával a vallás és közoktatásügyi tárczánál *Fenyvessy* előadó szóba hozta, kérvén a minisztert, hogy mielőbb foglalkozzék vele. *Eötvös* báró miniszter kinyilatkoztatta hogy a kath. autonomiára vonatkozólag elvállalt kötelezettségének igyekezni fog lehetőleg mielőbb eleget tenni s a *kongrua-kérdés* megoldása érdekében is a legközelebbi napokban megteendő az összeírásokra vonat-

kozó intézkedéseket. Majd *Horánszky* felszólalására, a ki a kedélyek megnyugtató véget mielőbb konkrét képet öhajtna a kath. autonomia kérdésében, *Wekerle* miniszterelnök azt válaszolta, hogy a kormány e kérdésben eddig tett kijelentései alapján áll most is s megteendő erre nézve minden késedelem nélkül a szükséges lépéseket, mihelyt azon cél kockáztatása nélkül, a melyre Horánszky is utalt, lehetségessé válik. *Szell* Kálmán elnök is azon nézetének adott kifejezést, hogy az egyházpolitikai kérdések megoldása előtt nem lett volna tanácsos, épen a kedélyek nyugalma szempontjából, a kath. autonomia gyakorlati megoldásához fogni, s hogy az egyházpolitikai kérdések megoldásával érkezik el annak ideje. Így tehát majd csak megkezdődik az autonomikus harc is a kath. egyházban. Lesznek ultramontán rugaszkodások, aztán képmutató autonomisták kiszámított agitációi, a hol a Kovács A. urék liberálisizmusának jut kiváló szerep az Apponyi-féle hirhedt taktikai fogások alkalmazásában; s végül lesznek jóhiszemű szabadelvű katolikus hívek, a kik iszonyu csalódáson fognak keresztül menni akkor, a mikor észre veszik azt, hogy a legszájasabb autonomisták tulajdonképen nem is autonomiát akarnak, hanem egyszerűen korteskednek, a püspök urak pedig úgy értelmezik a kérdést, hogy a lelkieken ezután is uralkodván, az autonomia útján megszerzik az anyagiakban való korlátlan rendelkezés szabadságát is. Ilyen autonomia pedig rajtok és az ő fiskálisaiakon kívül bizony senkinek sem kell. Az sem valami lelkesítő példa az autonomia mellett, a melyet az erdélyi kath. status mostani közgyűlése felmutat, a hol báró *Józsika* Samu világi elnököt az ultramontán párt, lemondásának beadására kényszerítette azért, mert a főrendiházban az egyházpolitikai javaslatok mellett foglalt állást. A lemondást ugyan, a nemes báró erős meghurczoltatása után, *61 szóval 56 ellen nem fogadták el*; de annyi eredménye az éles összeütközésnek még is lett, hogy határozottan és világosan konstantálva lön, miszerint *Józsika* bárónak az elnöki székből való biztosítása végett a *bécsi nunciatura* avatkozott be a status ügyeibe. *Groisz* egyetemi tanár és társai tiltakoztak e beavatkozás ellen, a melyet akkor is *illetéktelennek tartának, ha a pápától származnék*, ellenben a *függetlenség ismert bajnoka*, *Györffy* Gyula és *Ugron* Gábor tagadta azt, hogy a pápa idegen hatalom volna, s hozzá *Ugron* Gábor (nem kisebb bajnok) is csatlakozott, a ki azt jegyezte meg, hogy ha *Groisz*nak azon állítása, hogy a pápa idegen befolyás, itt visszhangra talál, *elrettenti a magyarországi katolikusokat az autonomiától*. Ebben tökéletes igaza van!

— **Templom-felavatás.** A lábatlani ev. ref. egyház elöljárósága ősrégi templomát átalakítván és újonnan berendezvén, azt ünnepélyes istenitisztelettel avatattja fel f. október hó 28-án d. e. 10 órakor. Isten áldását kívánjuk a hívek kegyes munkájára, melyet Isten dicsőségére végeztek!

— **Unghváry László czeplédi** jóhírű gyümölcsfa-iskolájának mai számunkban megjelent hirdetését t. olvasóink szíves figyelmébe ajánljuk.

TARTALOM-JEGYZÉK: Üdvözlöt az egyházi Értekezletnek! Bacsoni Lajos. — A reformáció emlékűnapján. Sz—f. — Tanügy: Tanító és szabadelvűség. Farkas Imre. — Tárcza: A Zsidókhöz írt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból. — Könyvismertetés. Könyves Tóth Kálmán. — Irodalom. — Különfélek.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

Dr. ERDŐS JÓZSEF és Dr. BACZONI LAJOS.